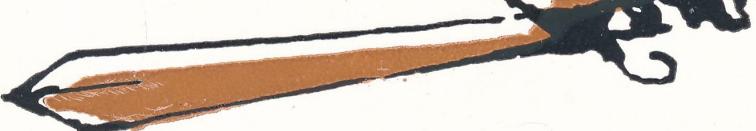

Bedřich Smetana
Braniborí
v Čechách

Bedřich Smetana

Branibori

v Čechách

Zpěvohra o třech jednání (šesti obrazech)

Libreto:

Karel Sabin a

Dirigent:

Václav Návrat

Režie:

Rudolf Málek j. h.

Scéna:

Vratislav Habr j. h.

Kostýmy:

Eliška Pavloušková j. h.

I. sbormistr:

Miroslav Kolář

II. sbormistr:

Karel Kupka

Choreografie:

zaslužilý umělec

Albert Janíček

Korepetice:

Drahomíra Ritzová,

Jaromír Šalamoun

Asistent režie:

Květa Ondráková

Inspicient:

Josef Jakš,

Radoslav Svozil

Text sledují:

Ema Hudcová,

Anna Kubínová

PREMIÉRA 7. BŘEZNA 1980
V DIVADLE ZDEŇKA NEJEDLÉHO

Osoby a obsazení:

Volfram Olbramovic, starosta pražský
Jiří Čep

Jiří Paderta

Oldřich Rokycanský, rytíř

Pavel Červinka

Čeněk Mlčák

Junoš

Josef Ábel

Michael Kozelský

Tausendmark

Ivan Kusnjer

Vladimír Mach

Warneman, setník braniborský

Radomír Linhart

Ladislav Malínek

Jíra, poběhlík

Jaroslav Hlubek

Ludiše

Eva Gebauerová - Phillips

Eva Kinclová

Vlčenka

Věra Malíčková

Miloslava Ostatnická

Děčana

Drahomíra Drobková

Bohuslava Návratová

Kmet

Miloslav Podskalský

Josef Šulista

Biřic

Jindřich Randa

Karel Rzepa

Poběhlík

Lubomír Hradil

František Mallina

Rytíři, venkováne, pražský lid,
braniborské vojsko

sbor a balet SDO

Hraje operní orchestr SDO

Koncertní mistr Emil Kalus

HISTORIE OPERY BRANIBOŘI V ČECHÁCH

V květnu roku 1861 přijíždí Smetana natrvalo ze Švédská domů. Působil zde od roku 1856 v Göteborgu jako učitel hudby a dirigent hudebního spolků. Po finanční stránce tu byl zajištěn více než výborně. Ale po celou dobu svého pobytu si zachoval styk s domovem, dával si posílat noviny, každoročně se vracel domů. Nesporně tedy žil problémy českého života. Vrací se v době, kdy vzniká mocné hnutí národního rozvoje v celém Rakousku. Říjnovým diplomem z roku 1860 byla zaručena historická práva jednotlivých zemí i konstituční svobody. I když vzápětí oktroyovaná ústava počne omezovat sliby a zásady říjnového dekretu, neopustí duch opozice všechny vrstvy českého obyvatelstva. Smetana nemůže chybět při tom, jak se bude budovat nový český život.

20. února 1861 vyšlo v časopise *Dalibor* „Vypsání na dvě nejlepší české opery a náležité k nim texty“. Termín soutěže končil v září 1862. Soutěž vypsal šlechtic Jan hrabě Harrach. Byl vychován vlasteneckým básníkem Janem Erazimem Vocelem a ideály jeho učitele způsobily, že se postavil jako málokterý člověk jeho vrstev na českou stranu. Soutěž byla vypsána už s myšlenkou na vybudování Národního divadla. V Harrachově provolání se praví:

„Přece národ ten nemůže posud ve své skladbě operní vykázati se ani jediným dílem, jež by smělo vpravdě nazývati se národním.“

Ovšem, české opery už existovaly. Škroupův *Dráteník* měl premiéru v roce 1826. Další opery Františka Škroupa *Libušin sňatek* a *Oldřich a Božena* už tolik neuspěly. Macourkova opera *Žižkův dub propadla*, opera Jana N. Škroupa *Švédové* v Praze se vlastně celá na jevišti nehrála. Operou pražské revoluce 1848 byla německá opera *Francouzové* před Nizzou. Na text Richarda Wagnera ji složil tehdejší ředitel pražské konzervatoře J. B. Kittl.

Opera ovšem potřebuje libreto. A básníci se o tuto literární tvorbu příliš nezajímali. V předmluvě k vydání prvního českého libreta konstatuje autor textu Škroupovy opery *Dráteník* – J. K. Chmelenský, že „má-li opera úspěch, přičítá se to vždy k dobru skladatele. Je-li neúspěšná, všechna hana se sveze na libretistu“. Básníků a dramatiků bylo dost: J. J. Kolář, V. Hálek, J. Neruda, J. V. Frič, Gustav Pfleger-Moravský, A. V. Šmilovský, Josef Wenzig. I skladatelů, kteří by se mohli ucházet o soutěž, nebylo málo: J. L. Zvonař, F. Z. Skuherský, Č. Vinař, L. E. Měchura, A. Hnilička.

A tak se Smetana dočítá ve „Vypsání“...:

„Jen pilným studováním nepřebraného zdroje prostonárodních písni slovaníských a zvláště československých možno jest vniknouti do ducha zpěvu a hudby lidu našeho a dodělati se pravé národní opery a chtěje tudíž k takovému studiu ke cti a slávě drahého národa českého povzbudit: ustanovuji 2 ceny po 600 zlatých na české k nim texty, z nichž jedna měj za základ historický z dějin Koruny České a druhá, obsahu veselého, vzata budíž z národního života československého v Čechách, na Moravě nebo ve Slezsku.

Opatření textů, či takzvaných libret, dávám zouplna pp. skladatelům hudebníkům na vůli, aby o plánu a provedení jich každý s básníkem svým se smluvili a porozuměli...“

Smetana se o soutěž zajímá a začíná tedy shánět libreto. Obrací se na příbuzného své zesnulé choti

Kateřiny, na J. J. Kolára. Ten slíbil, ale velice

brzy na svůj slib zapomněl.

O vánocích 1861 se setkal Smetana v pražské Měšťanské besedě s literátem Karlem Sabinou.

O jedenáct let starší než Smetana býval kdysi po

literární a politické stránce doslova postrachem.

Nyní měl za sebou těžký žalář a policejní pronásledování. Je však znova jedním z tvůrců kulturního života. Protože jinak finančně strádal, byl ochoten splnit každou objednávku. Takže v únoru

1862 už Sabina odevzdává Smetanovi libreto k opeře Branibori v Čechách.

Přestože básník pracoval velice rychle, je celý jeho příběh skloovený a ucelený. Námět měl jistě

své vzory: byla to nedokončená povídka J. K.

Tyla Branibori v Čechách, která byla vydána

roku 1859 podruhé a v roce 1857 zase vyšel

Ehrenbergův román Branibori na útěku z Čech.

I Smetanova skladatelská práce byla úžasně

rychlá. Ve svých zápisích poznamenává, že

v únoru 1862 dostal text od Sabiny, v témže měsíci píše, že dokončil první jednání. A to téměř

v definitivním znění! Současně vyšlo prohlášení

hraběte Harracha, že prodlužuje termín soutěže

až do konce května 1863. Proto také Smetana

přerušil na čas svou práci a vrátil se k ní až na

podzim téhož roku. Pracoval opět závratným

tempem.

V lednu 1863 dokončil v partituře první dějství,

v únoru druhé a v dubnu třetí. Hned odevzdal

anonýmně partituru posuzovatelům a dílu dal

heslo:

Hudba - jazyk citu
slovo - myšlenky.

V těch slovech je pak vyjádřena idea celého pozdejšího Smetanova operního díla.

Kromě Smetanových Braniborů byla zadána ještě dvě díla: A. Pozděny - Poklad a Jana Maýra - Horymírův skok.

Počátkem června 1863 se sešla komise. Zasedali v ní skuteční znalci: Dr. A. V. Ambroz, skladatel a znamenitý teoretik, Jan Bedřich Kittl, ředitel pražské konzervatoře, osobní přítel F. Liszta a R. Wagnera a Josef Krejčí, ředitel varhanické školy, zakladatel hudebního listu *Cecilie*. Ačkoliv bylo jasno, že prvenství náleží Braniborům, výsledek jednání nebyl ohlašován.

Smetana se nestal divadelním kapelníkem, jak bylo očekáváno, ale musel založit svou existenci opět na vyučování. Zařídili si spolu s Ferdinandem Hellarem Hudební školu, dirigoval v Pražském Hlaholu a plánoval symfonické koncerty Umělecké besedy. Začal komponovat nové operní dílo (*Prodanou nevěstu*), ale Branibori se stále nemohli dostat na jeviště. Na koncertě Umělecké besedy v prosinci 1864 byla provedena Ludišina árie a scéna Ludiše s Tausendmarkem z 1. obrazu. Úspěch byl tak velký, že se stále více ozývaly hlasy po provedení na českém divadle. Proti opeře se stavěl především divadelní kapelník J. N. Maýr, jenž měl za sebou mocného představitele staročeské strany F. L. Riegra. Ale nový divadelní ředitel F. Thomé nakonec rozhodl ve Smetanův prospěch. Skladatel měl však dílo sám nastudovat, protože kapelník Maýr „s tím nechtěl nic mít“. Výtěžek z prvních tří představení měl patřit divadlu, teprve čtvrté mělo být Smetanovou beneficí a z ostatních měl dostávat 10 proc. z příjmu. Thomé byl přesvědčen, že Branibori žádné velké „kasovní“ štěstí neudělají. Vždyť vůbec žádná česká opera dosud neměla úspěch. Smetana o tom píše:

„Já se tomu podrobil, jsa pln radosti, že se konečně první moje opera, která již 3 léta na to čekala, dostane na jeviště. - Pro první sopránovou úlohu jsem určil slečnu z Ehrnbergu, tentokrát vladařku nad panem Maýrem a tudíž nad celým aparátem. Myslel jsem, že ačkoliv partie ta vlastně jí nepatřila, nemajíc pro koloraturní zpěvačku ani řádečku koloratury, pro to vyznamenání s mé strany slečny z Ehrnbergu pro první part zase ona se bude cítit ctěná a tím spíše mojí opeře pomůže na nohy. Ale chyba lávky!

Při první zkoušce u klavíru odzpívala ona chladně až ke konci svůj part, potom ale hodila ho s opovržením na klavír, řkouc s úsměvem: „A tohle já mám zpívat? Vždyť není tam ani nota koloratury a já jsem angažovaná jen pro koloraturní partie!“ Vstala a odešla. Thomé, jak slyšel o té věci, radil, abych tu partii dal slečně Ferenczivé, jelikož on slečnu z Ehrnbergu nutit nemůže. Udělal jsem tak a pochodiil jsem dobře.“

Smetana se nedal divadelními poměry zviktat, pevně trval na svých požadavcích a postupně získával sympatie pěvců i členů orcheštru.

Zatím však porota stále nevyslovovala své rozhodnutí. J. B. Kittl, který stále více propadal své vášni pro alkohol, vystřídal v komisi znamenitý klavírní virtuos Zikmund Goldschmidt.

Proč komise tak dlouho váhala? Vždyť proniknout dílem nebylo tak nesnadné, odborníci byli zvyklí na komplikovanější partitury. Vedle odborného hlediska tu hrála ještě roli i společenská tendence díla. Vždyť se tu deklarativně hlásal požadavek revolučního převratu. Nezapomeňme na to, že nejvzdělanější muž komise Dr. Ambroz, jenž později při uvedení Dalibora označil Smetanu za „velrybu v rybníce“, byl občanským povoláním právník. Byl to právě on, kdo jako státní zástupce poslal před soud Karla Havlíčka! Druhý porotce, J. Krejčí, se stal po Kittlově odchodu ředitelem konzervatoře. Měl tedy podporovat Smetanu, jenž byl krátce předtím jeho nejvážnějším konkurentem na ředitelské místo? Goldschmidt byl majitelem největšího pražského bankovního závodu. Měl tedy podporovat dílo, v němž se zpívá o těch, co „mají dost grošů v truhlici i německá jména“? A nakonec pomohla všeobecně politická situace. Rostlo neustálé napětí mezi Vídni a Berlínem, takže každý prostředek agitace proti Braniborům byl vítán. Nebyly kladený žádné překážky, ani když z díla vyzněla silněji sociální tendence.

O premiéře 5. ledna 1866 si Smetana napsal: „Já dirigoval (ponejprv před pultem divadelním), dům byl přeplněn, pochvala obecenstva neobyčejná, byl jsem ten večer devětkrát volán. Hned na to druhé představení ještě skorem větší úspěch, tak že mi Thomé dal již představení za benefici, ačkoliv podle úmluvy patřilo ještě jemu a z ostatních všech představení nechal mně již dávat tančíemy.“

Nadšeně psaly i noviny. V časopisu Politik píše Fr. Pivoda: „Smetana jest povolán pracemi svými položit základní kámen budovy, která někdy jakožto „česká opera se stane známá“.

Ale ne všichni přijali novou Smetanovu operu s nadšením. Maýr a jiní členové divadelního souboru se dílu provokativně vyhýbali. Návštěvník divadla, krupař Jirásek, chystal intervenci abonentů proti Braniborům až u zemského sněmu!

Na odpůrce reaguje Jan Neruda ve fejetonu Národních listů: „Nejvíce ty pány rozlobilo, že v Braniborech jsou sbory pražské luzy, která zpívat opovažuje: „My nejsme luza - my jsme lid!“ ...“ Pak epigram v Květech:

„Ta hudba nemůže a nesmí za nic stát!
Za prvé: není tam nic do skoku,
za druhé: je to hudba pokroku,
za třetí: Smetana je demokrat
a skoro z každé jeho arie
se na nás šklebí demokracie.“

Ale i v Humoristických listech je veršík:
„Rámus dělaj' Braniboři,
schöne Maýr tone v hoři.“

Opera dosáhla v prvním roce dvanácti repríz, což bylo velkým vítězstvím. Komise už déle nemohla váhat, při desátém představení konečně udělila Braniborům cenu. Hrabě Harrach zaslal v březnu 1866 Smetanovi cenu - 600 zlatých s velmi povzbudivým a laskavým dopisem. Zkušený divadelní ředitel Thomé si už zamhouval provedení nové komické Smetanovy opery. Branibori v Čechách tedy otevřeli Smetanovi cestu k vytvoření velkého národního díla.

Kromě toho dosáhl i dirigentského úspěchu. Když se pak na podzim obsazovalo místo divadelního kapelníka - byl vybrán Smetana.

Po Smetanově smrti se hráli Branibori velice málo. Několikrát i v textové a dramaturgické úpravě V. J. Novotného. V roce 1934 dosáhli v době Ostrčilova vedení opery Národního divadla stého představení. V roce 1945 ožili v zajímavé inscenaci na jevišti Velké opery 5. května. Představení vyznělo velice aktuálně, připomínalo nedávnou německou okupaci. V protektorátu bylo dílo samozřejmě zakázáno. V Ostravě byla tato opera dosud nastudována pouze čtyřikrát:

1. 10. 1923 - dirigent: E. Bastl,
režisér: K. Kügler,
výtvarník J. Dušek
2. 2. 1934 - dirigent: M. Hanák,
režisér: K. Kügler,
výtvarník J. Dušek
19. 9. 1948 - dirigent: O. Trhlík,
režisér M. Pilát,
výtvarník M. Kouřil
29. 5. 1955 - dirigent: R. Vašata,
režisér I. Hylas,
výtvarník J. Obšil

MN

SLOVO REŽISÉRA

Velmi si vážím toho, že mám možnost spolupracovat s ansámblem tak vysoké profesionální úrovně, jakým zdejší operní soubor bezesporu je a těším se na tuto spolupráci.

Jsem také rád, že z oper Bedřicha Smetany inscenuji právě Branibory v Čechách. Vzrušuje mne práce na této prvotině, která ale nese již v sobě téměř všechny podstatné znaky děl velkého Mistra.

Domnívám se, že není důležité příliš dbát formálních věcí: např. uvedeme-li operu ve dvou aktech, jak byla původně zamýšlena, nebo ve třech - tedy v podobě prvního provedení - atd. Podstatné je postihnout to nové, čím opera ve své době uchvacovala, ale i provokovala. Tím - podle mého názoru - může uchvatit a zaujmout i obecenstvo dnešní: energickou úderností myšlenek, vzrušeností hovorů postav, pronikavostí dialogů a především vyzvednutím tepu dramatické myšlenky, prostupující každý detail skladby a spájející jednotlivé hudební celky v celek souvislý. Smetana totiž ihned napoprvé dovedl v dramatickém díle: „vyvolat v život var, který uchvacuje vše vůkol, postavy dramatu i zástupy posluchačů“ (Mirko Očadlík).

Taková je i koncepce naší inscenace; vychází z ducha hudby B. Smetany. Budu šťasten, nalézne-li naše společná práce odesvu v srdcích posluchačů.

Rudolf M á l e k
režisér Divadla F. X. Šaldy v Liberci

OBSAH OPERY

Po smrti „zlatého a železného krále“ Přemysla Otakara II., roku 1278, byl německým císařem vnučen českému království ochránce, markrabí Ota Braniborský. Místo ochrany pustošil zemi. Pomáhali mu i němečtí kolonisté, kteří osídlovali města a nedbali domácích zákonů. Zpupný Ota Braniborský dokonce věznil mladičkého krále Václava na Bezdězu a pak v cizině.

1. obraz

Rytíř Oldřich Rokycanský vyhledal spolu s jinými šlechtici pražského primátora Wolframa na jeho venkovském statku poblíž Prahy. Vyzývá k útoku proti braniborským vetřelcům. Rozvážný Volfram Olbramovic chce řešit situaci klidem. Mladý měšťan Junoš přináší zprávu že v Praze vypuklo vzbouření, Branibori Prahu přepadli, královnu i králevice odvlékli. Všichni se odhodlají k boji. Heslem je „slavná Praha“.

Na statku zůstanou pouze tři Volframovy dcery. Toho využije mladý pražský Němec Tausendmark. Snaží se získat lásku jedné z nich - Ludiše. Ta jej odmítá. Tausendmark povolá braniborská vojska a unáší všechny tři dívky.

2. obraz

Branibori vyplenili město. Pražská chudina se vzbouřila proti městskému panstvu. Zvolí si za krále poběhlíka Jíru. Ten pozná bohaté zásoby měšťanů, kteří se spojili s Branibory. Když ti se neostýchali pustošit zemi, proč by se chudina ostýchala najít se? Přiběhne Ludiše, žádá o pomoc před Branibory a Tausendmarkem. Jíra Tausendmarka odzbrojí, ale braniborští vojáci odvlekou dívku. V té chvíli se objeví Volfram se svými zbrojnoši. Staví se proti lidovému zástupu. Uvěří více Tausendmarkovi, jenž obviní z únosu dívek Jíru. Volfram dá Jíru zatknot.

3. obraz

Na venkově se lidé skrývají před pustošícími Branibory. Utěšuje je kmet. Jsou však přepadeni setníkem Warnemanem a jeho četou. Braniborští vojáci vězní primátorovy dcery. Novou naději dává lidu zpráva Oty Braniborského: Braniborští vojáci musí do tří dnů opustit českou zemi. Setník posílá kmata do Prahy k primátorovi, aby poslal výkupné za dcery.

4. obraz

Páni - v čele s Volframem - soudí Jíru. Žalobcem je Tausendmark. Jíra obviňuje celý soud slovy: „Tausendmark, můj žalobník, z proklatého cizinců rodu, jest jeden z vás. že však má peněz, protož právo - a celé soudstvo při něm stůj. -“ To stačí, aby byl odsouzen k smrti... Junoš ohlašuje starce, který přináší zvěst o Volframo-vých dcerách. Primátor pověruje Tausendmarka, aby věc vyšetřil.

5. obraz

Dívky teskní v zajetí Braniborů. Junošovi se podařilo promluvit s Ludiší. Dává jí víru v brzké vysvobození. Má pomocníky, pražský lid, zaručil se za Jíru. Setník dívкам vyhrožuje zavlečením do ciziny. Tausendmark žádá Warnemana, aby mohl odejít spolu s braniborskými vojsky. Je odmítnut, Warneman pohrdá zrádcem. Tausendmark využije důvěřivého kmata, jenž podle jeho příkazu sdělí dívкам, že je odvede do bezpečí. Ludiše se opět zmocní Tausendmark.

6. obraz

Blíží se ozbrojený pražský lid vedený Junošem a osvobozeným Jírou. S nimi se setká kmet, který marně hledá Ludiši. Jíra se svým lidem jsou připraveni k boji s Branibory: Podaří se mu osvobodit Ludiši z moci zákeřného Tausendmarka. Volfram uznává Jírovu nevinu, poznává, že v žebráku může být více cti než v boháči. Lid oslavuje pravdu a právo.

Vedoucí
technického provozu: **Ing. Ivan Bílek**

Jevištění mistři:
Jan Benek,
Zdeněk Václavek

Mistr osvětlení: **Oldřich Malý**

Vedoucí elektroakustiky: **Bořivoj Wojnar**

Vedoucí rekvizitárny: **Eva Wiesnerová**

Vedoucí
dekoračních dílen: **Marcela Kožušníková**

Vedoucí dámské krejčovny: **Bohuslava Čiháková**

Vedoucí pánské krejčovny: **Štěpánka Lišková**

Vedoucí vlásenkárny: **Vojmil Nytra**

Vedoucí garderobiér: **Zdeněk Slíva**

**STÁTNÍ DIVADLO
V OSTRAVĚ**

NOSITEL ŘÁDU PRÁCE